

КУУСЕКТИ КОМИТЕТИН АЖЫЛЫНГА ООҢ КЕЖИГҮНҮНҮНҮН КИРЖИЛГЕЗИ

Күсөкминер болза Советтерин сессияларынын арасында ажил-агый болгаш култура тургузуушкунун хун буру удуртуп, кидистерин баа эргеледирин куженишкенин угал-баштап, доктаамал комиссияларын ажил-хорудулазны мөөнөп, депутат бурзуунге оон хулаа-гезин кууседиринге дуулаажып, ажилын чоннарнын хой-ниги организациаларнын ажилын башкарып турар чутула орган, өскөр чугаалаарга куусекти-Советтин куусекти болгаш башкарыкчы орган, оон бүгү ажилынн штыкы болур. Ычанган даскан ажилды кыдып шыдаар эи иделейлгиз база дуржу-галды депутаттарны куусектига соң-гууру таварылаа өвөс.

Куусекти комитеттин ажилында оон кужигунерин киржалгезинде ажил уугу хамаарылгалыг болур, олар иделейлгиз болган тууду-на ажил-хорек бек денинде тур-густунган болур. 1963 чылда чер-чер Советтеринин ажилын, оон со-ставын дык хой Советтер таарым-чалды кыдыр тургускааннар. Оон ула-мында оларнын ажилы, хамаарыш-кан черлеринге ажил-агый болгаш култура тургузуушкунун айти-рыларын бек денинде организаци-тап удуртуунга уугу дууалыг бол-ган.

Чөөн-Хемчик районун ажилын чоннар депутаттарынын Шеми көдө-Советинин куусекти комитетинин составына кирген кужигунерин ажил хуваадызын эгизинде-де шын тургусканы-биле, оларнын ажил-хо-рудулазны эки организациа-биле, куусекминер ажилында кужигу-нер иделейлгиз киржи келгенден көдө Совет каш уаа республика-нын муурачын көдө Советтеринин бирээни болуп келген.

Ол көдө Советтин куусекти коми-тетинин ажил хуваадызын мынчаар тургустунган: куусекти комитеттин

даргазы С. А. Куулар—иниити уур-тулга; Ш. Д. Куулар (колхоз дар-газы турган)—көдө ажил-агый; колхозта парт-организациа секрета-ри К. С. Серенмаа—уус өөредилге-ни, култура болгаш социал ханды-рыларын айтирыларын; тууду М. С. Донган—хей-инитинин корум-чурумун камгалаарыга холбашкан айтирыларын; Б. К. Ооржак амы-дырал хандырылганы болгаш амы-дыр хандырылганы акжидерин; А. Ч. Ховалыг—Советтин организаци-массалыг ажилын харылаар болгаш оон-да өскө. Устунге чижектен ал-ган көдө куусекти комитеттин кужигунери ажил-агыйнын тус-тус адырларында бижылдатынган бол-гаш хуваадызын аайы-биле ажил-дыр чорудун келгенер.

Ычанган Советтеринин ам болур организациа сессияларында тургу-тууру куусекти комитеттинин со-ставын соңгуурда муурачын ажилды куусекминерин дуржулазны ажил-лаары чутула.

Куусекминер составына штаттыг ажилдакчыларын (куусекминер дар-газы, оон орадакчызы, секретары база чамдык кидистер болгаш эргеледир эргеледирлеринден) аны-ла, бугурулгеле ажилдап турар де-путаттар база соңгуурдары бил-динир. Штаттыг ажилдакчы бол-байн турар куусекминер кужигуну-депутаттар, оон ажилында киржирин чик көрүп, «ийги чергенин кужигу-нун» деп болун санап болур бе? Чок. Чүте дөргө куусекминер—коллек-тивити орган-на болбайт. Оон кужигу-нери ол комитеттин ажилында доктаамал киржи хулаагезил. Куусекминер кужигунунге кым-на соңгуула болур, айтирыларын шийитирлеринге ол долу харысал-га-биле киржи, оон ниити ажил-хорудулазны шыдаар-ла салым-шыннын кирер ужурул. Совет ап-паратта ажилдап турар куусекминер Советтин хун бүрүдө

ажыл-хорудулазны билдир ужурул. Херектиг уелерде ол ук черин ажил-агый болгаш култура тургу-зуушкунун кайы-бир участогунда байдал-биле таныжып, айтирылар-ын чугаалажыры-биле кирер, куусек-минер база Советтин айтирышкын, шийитирлеринин куусекдезин хы-наар, ол шийитирлерин амыдыралга ботандырылганын организацианы болур ужурул.

Оларын иялаа куусекти хулаа-гезил—бүт-ле херектерин кол-лективити шийитирлеринге идел-кейлиг киржири болур. Ычанган куусекминер чугаалажыр деп турар айтирыга хамаарышкан бижик-ло-кументилер-биле таныжыра, чер-черге барып, кижилер-биле чугаа-лажыры, хунаада кылары эргекж чутула.

Кайы-бир айтирыларын чугаала-жыр көөрүнүг үр-түнөөдиг болур—куусекминер кужигунеринин оон ажилы-биле чугаалажыр, санал-

оналын солчурунун долу хамаар-жыр. Шүтүмчүлүдиг болгаш бот-шүтүмчүлүдиг «деннел, айтиры-нын шын шийитирлерин»—бузулг кол-лективити чоруктун хемчээли ол. Бузулг турштуг депутат кайы-бир ажилдакчынын ажилында чет-пестерин оон аргына чугаалажыр-дан, оон чылдаганын илередирин-ден, бодунун бодалын чугаалажыр-дан чалданмас ужурул. Ычанга-лаа ажил-хорек куусекминер даргазы-дан уугу хамаарылгалыг болур. Бир эвес куусекминер хураалыга шийит-ирлер турар айтиры талызы-биле дарга шынап-ла коллективити чуга-алажышкынын организациа-биле, чүте оон санал-боданы шын деп са-нааш, өскөргө сөс берейн баар болза, мынан чөптүг шийитир хулаа-жыр алдымас. Куусекминер бир-ле дугаарында соңгуутур турар дур-жулазны эвезин депутаттар кайы-бир айтирыгын чугаалажыр турда, мын-тавайн олурар таварылгалар тургу-

лаар. Бо таварылгалар куусекминер даргазы, ажил дуржула талы-зы-биле уугу кижил болганда, дур-жула чок кужигунерин дегирин ужурул. Хурааларга изиг маргал-даалар ууун келиринден көртас, чүте дөргө, маргалдаага шын чорук илереттерин. Язы-буру бодалар, байдал дуржула болгаш биянне үндөйлөш, чангыс аай шийитир хулаа алдымыр билдинир.

Куусекминер кужигунери ажил-агыйжы мергезилдиг болгаш органи-зациа болур. Оон кужигуну кижигу Советтин болгаш куусекминер шийит-ирин куусекдезилерге дыңнадып болуру-биле чергелештир, оон амы-дыралга ботандырыр даш ооржак-тастыг ажилдарын кушадир.

Куусекминер кужигуну оон хун бүрүдө ажил-хорудулазны идел-йиг киржи, кандыг ажилдар чор-рутунуп турарын билген турар. Кирген хомудалдарын, медальерин кичээлгизил-биле ол сайгарып көө-

рун ботталдырар, ажил-агый болгаш култура тургузуушкунун чутула айтирыларын шийитирлерин көөрүн-киржи. Бистин республиканын чер-чер Советтеринин куусекти коми-тетинге мурунда соңгуудалар соон-да ажилдап турган куусекминер кужигунеринин кол нуруузу боттары-нын эрге-хулаагезлерин бек денинде куусекти эргиттеринер.

Хамааталарын хулаа алдымыр талызы-биле куусекти комитеттин расписанийын суугаар, оон кужигу-нерини чонну хулаап алыр. Куусекминер кужигунеринин хамааталарын хулаа айтирылар талызы-биле хулаап алыры, депутаттын соңгууда оорутуна хулаап ап турарында ылагалыг болуп турар. Чүте дөргө, бо уаада ол куусекти комитеттин мурунда хулаап ап турар. Орта кижигу турар айтирылар колдуула-ла Советтин бодунун болгаш оон денискээринде турар ажил-агый бол-гаш албан организациа, бугурулге черлеринин ажил-агыйына, чонну амыдырал-културалыг эрге-ажыктарыга холбашкан болур. Кирген айтирыларга, дилетарге

чогуур харынын бээр болгаш ону куусекти хемчегелерин алыр. Куусекминер кужигунеринин чон мурунда ботандырылганын талызы-биле өтөтөтп турар үезинде, соңгуучулук дык хой куусекминер ажил-хорудулазныла четпес-терин шынгыны шүтүмчүлөп, моон соңгаар оларнын ажил-хорудула-зын, ылагалыг боттарын денис-кээрлеринде ажил-агый болгаш култура тургузуушкунун чутула соңгуудалар ботандырылганын Совет-теринин организациа-массалыг ажилына бек денинде тургузарын негээр. Ычанган куусекминер кужигуну куусекминер мурунда чонуну муру-нуга өтөтөтп турары эргекж чуту-ла.

Куусекти комитеттен кужигуну бодунун ажилын чорударда, Совет-тин доктаамал комиссиялары, депу-таттары болгаш ажилын чоннарнын хей-ниги бот-эргележкенин органи-зациалары чангыс денинде, бижыг харылаалыг болур ужурул.

Ш. КАНДАН,
Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун оргклизинин инструктору.

ФАШИСТИГ ГЕРМАНИЯНЫ АШКАН ТИЛЕЛЕНИН ЧЭЭРБИ ЧЫЛЫНГА ХОЛБАШТЫР

ОЧЕРК БЕРГЕЛЕРГЕ ДАДЫККАН КИЖИ

Дайын оудига дайыкан Владимир Шойдуну Эжигинин коммунистер боттарынын хураалында кирип алырында дадалаалааннар. Бөрүш-кузу хайныккан анык эр район тө-үзү — Шагаан-Арыг хоорайже ат-тыг далаш-биле тустун орган.

Райком бажынынын чанында узун дургаар кылдыр кылган багалаш-ка адын багалаш, мындагы хай-ныккан сеткалн сагышында оожу-туруп, бажыче дургени сүргей ба-лып кирген. «Райком секретары» деп каан бижиктиг өрөз ажинде алган каш кижиге манал олур-ганнар. Владимир олар-биле кожа олурупкан, манал эгелеш. Оон калы олурган өөрү райком секретарынын өрөзаличе турук-сууруктан кирген, арыл-шырай чырык үнүп көр болган. «Кайан-ла мени алаар бол-ду?» деп, Шойдун четкипейн манал олурган.

Хамыктын сөөлүндө коридорда чааскан артып калган. Секретарь уруг өрөздөн бакылаш: «Эш Шой-дун, сикерин чалап тур» — дөргө, бааарга-ла чык ышкан болган. Дегем өрөзлөч кирип келген, ажил-га тура дүшкөп, олурган даргалар-биле менилешкен. «Олурган, эш Шойдун» деп секретарь чутулаан. Даргаларын арасында сарыг погон-нардыг бир дарганын — айымыл чө-черини начальнигинин илден аж-жок болган.

Боро кужигунеринин айтирылар-ы тектун-ле турганым. Намдар-төө-гү колпарык доовуст турда, дегем-ле сарыг погоннарнын ээни, та чүте чүге ийги, турун келген, Шойдунче чиге көргөш, айтирган:

— Сидерин шийитир чораян азы бай ымыгууруг төрелерин бар ийикке, эш Шойдун?

— Бай ымыгууруг чораян кижиге, дарга — деп, Шойдун дораан харылааш, бичин доктааш кылмы-гаш: — «Бекен сестезе» кижилер арасында дайым-болур бир кижиге бар чүве — деп каан.

— Дайыныны Шарпан дээр эвес ийикке? — дөргө, начальниг чиге-ти, чырыны дыйтайкан. Олурган-нын үнү чиге, дарымы ма-нааш, шымчон чок барган. Владимир сактарыга бодунун харымы үнүжө, айтирыг салгандан бээр шаг бол-ган ышкан сагындырган.

— Иле. Чогум кандыг аныкылг

буруудаттырп турарын мынчага че-дир билбес мен. Буруудаттырп тур-гар болганда, чааа, нам база билп турар мыйнаа кылдыр болдур мен. Мөөн орта улуг-ла хамаарылгам чок ышкан — дей каанканын боду бил-бейн барган. Айтирыгга шала ши-рини харылаанын Владимир боду соонда билген.

Айтирылар база катап немежи-ле турар апарган. Эң сөөлүндө санал эгелеш. Бир дугаарында начальниг туруп келген:

— Мен бодарымга эш Шойдуну партиянын хураалында кирип алыры амычында дадалаалаа эки боор. Чылгаанын аштер, боро кужигунери ажилын чаа болган чугаа-дан билп тур мыйнаа — деп бо-ла. Владимир сактарыга Умань уунга ба-лыглаттырдаа дег, хенертен кара-дыг дээр...

Дайын шөлүндө оон таварышканы дүмбөй болгаш кударгачыг сеткал бо уаада, каш чыл өрткөдө — 1950 чылда катапталыны ол болган.

Шойдун дашкаар үнгөш, чуну-даа өскөрбөй, багалашча чеде кылашты берген. Чеже тирттар кылдыр баглан каан дүшкөп, шала каавтыккан, эе-ринге олтурпкан, мый болган. Аи-ыраккан даанын өдөргө чедир чед-дир келген илдер өскөрбөй. Алынын саарыны кымчыны-биле улаатарга, озу хейле-ле кудурун шырбанган. Телсенирге, тулап баар мындыг болган. Ам топпал көргө, дөөр ун-гени алтын дүмчү тарбанаан дээрденчиз ажак апарга, «чүте-ле манал кылактанымыр ол бору? Адыгуузу хөөкү буруудат эвес!» деп, ол болган.

Оон эгелеш мий-чангыс кижиге-ринин бугурувес чоругу Владимир Шойдунун эгезин бажып чораяныг болу берген. Кара чачында билдир, калы өскөн эш-өөрүнүг бенин арасы-нда ону чиктин сүргей көөр хевир бар апарганын ол өскөрп, сеткил-сагыштын чаасаназырыг байдалын бар чүк ышкан эдилген келген.

«Борта мен чеге чурттал шыл-дас-тыр мен! Төрүтүнген Эжигини-ден ырап чоруйн» деп, Шойдун өг-бүзелин херөөн ээни бакмы Верага бо-ла чугаалай бээр. Дайы-нын херээ дөргө ону орта чыпыр тууду турарынын ужурун тыппайн. Кызылче чааа-даа бижил турган. А харымы олчаан барган. Чамдык хө-

лүн өрттир «революшчу» хөөнуг кижилер ону марына «ыскаанды», «суудусту дайыны-биле чок уел-дир» дөргөни бенин чеге турган.

Даразында ол, хем кижиге ыра-к эвес-даа болза Ийи-Талга барып чо-лаачылал эгелеш. Оон соонда ко-лаачылда Хайраккан суурга бичин ажилдаан-даа. Шойдунун амыдыра-лында ужуру билдирген он ажил чылдар ийчаар бүрт дөргө. Боранан-боранан, аласканын, чырыктыла-чак арыл СЭКП-нин XX сессияны-нын ажитынганын чок болган.

Кижиге илгел дег, анда бугуру-дег ыдыктыг чүве чок. Илгелес чо-руктун уржу-биле чеже кижилер-ини чонга үнелгиз талантылары, ажил-херектери, маалдыг мөзүлү биске колаубейн барган дээр! Ын-дыг уе турган, ам ол чорук каа-дан эгилп келбес кылдыр кезеде доза шалтырган...

Чоокта чаз Улуг-Хем районун Жанов атыг колаушкуну төвү Чо-дурга суурга чеде берген, коммуни-стиг күш-ажылдын шалымын айт дөргө демсепки турар анык комму-нист Владимир Сасыкаевич Шойду-нун ажил-амыдыралы-биле, оон өр-ген дайынчы оруктары-биле таны-жып, холдур хөрөөштинес. Кышкы узун дүшкөп кыска ышкан биске сагындырган. Ол сымчон чок ажил-ын дайынчы бодунун намдарын эш-хуузада көөрпөн чүве.

1959 чылда Ийи-Талган бажык оонун ээни — Вера Кызыл-оолдун ажилынын аайы-биле Чодургаа чо-лаачылал чедир келгире, колхоз ан-да чак-чаа алган машиназын хулаа-дир берген. Ол-ла «ГАЗ-51»-ни ам-даа эдилешкан. Эрген дег, бажында Владимир-биле дугурушканымыс суу-гаар оон автомашинанын олуруп-кан, ийи сүт-бараан фермазында оон дажылдап турар сүдүн сөөрт-кен, Шагаан-Арыг хоорайже хал о-бис.

— Делегейни дөрт дескиндир хал-ды болур орукту эркен кырган машина болгаш аан — дөргө, бие-диге кезеде хулаадуруг ыраваас ар-нында ач иштерин көзүлдүр катты-р-дыр оон. — Ам бекши дескиндиге унукпено бо — дей-дир. Ол дөргө баштактанышканын эвес болган. Шы-нап-ла Владимир Сасыкаевич авто-машинаны-биле капитал септеде чо-ка 176 муң километрин, азы бө-бүрестик экватор куржаан дөрт ажил катал дескине бээр орукту эр-кен болду.

— Машина-техника-даа кырып наздалар, элел уелдир өлүг боор-дур ийи. Мастанган канчаар, бо кырган машина менээ ам-даа элел-ен болуп шыдаар. Ычанга-лаа «кырганымыс» ам шала харыскыр-кап келди ышкан: соңгаларынын шил-дер ызырымыс апарган, дон бер-дирер хары — дөргө, кабиназынын мөөн дүжүмда шилин пөс-биле ызырындыр сымсып кагды. Бир ав-томашинанын капитал септедеге че-дир эртер оруу, бузулг каалама дег-дир чазагыг орукка болза, 60 муң километр нормалыг дээрин са-гындырып каалы. Колхоз машина-лар кыдыр-бөрт оруктарга чоругу болгаш камналгалыг кирелг болур. А Владимир Сасыкаевич эркен чы-лын хей бенинни база камнап аптар арганы тыва манал ап-тыр.

Чамдык оңгарларын черлерге кел-ген, кижиги шут-ла «чорта» бер-гилээр, кылаа оруктарга кырган машиназынын газын хулаадыл бас-кылаптар болду. Машинанын дугу-ларын деген оруун руль туткан холларын адыжы-биле өйкүртүп, карап ышкан илгелештиг чоруп ор-ду. Техникага камныг болурунга ха-нычты чылдар ону өөрткен. Шериг-дагышканын ону бугу амыдыра-лында сагыр дугурумерге орукту ажиткан дээрин оон намдары бад-ты-каар...

1939 чыл. Хыл дөргө чалып өр-Шойдун төрөн Эжигинден Араттыг революшту шеринче келдирген. Шериге алаан-хулаага өрттирер хуузаа доовулаан сөөлүндө, сан жа-мызынга ажилдапкан, чолаачы ку-рузун доовула апкан. «Спиритоно-полия» директору, дегем-ле сан жа-мызынга чолаачылал — анык ки-жи-лаа четтигип-ле турган.

1942 чыл. Чарылаш ынак өнү-гү Диртык, ужудукчу Хунаа-оол, чолаачы Хунажык сугаар-биле кады

Совет Армияга Тыва Арат Республи-кадан мөөн белек чедиржи, Абакан-га чеже-даа четкен.

1943 чылдын чазы келген. Ча-заа черинге ажилдап турган бекке аныктырып инициатива-биле Кызыл хоорайнын мурун чарында Ору-Шолге барып картошка олур-ту, ону фронтуга дуулаар кылдыр шийитирлен алганнар. Ареве кужигу Шойдун орта өөрү олурган, кыс-тар-биле үш хонукта олуртуп кел-ген, бир-ле кезе ажилын доову-лаш, чанып келгире, кады чурттал турган эки Диртык бажынында ча-гаа артырып кааш: «Багалаан чорук бардым. Чедип көр мен» деп каан болган. Чааскан столовадан чөм-ненип алыр дөргө бажыкан. Амгы гастроном турар черге мычан сто-лова турган. Анда кире бөргө, Чүр-гүй-оол уткып келген.

— Кайнаар чоруду, Шойдун?

— Картошка олуртуп хуузаа-не болгай — дөргө, эрте кылаштар деп чорда, Чүргүй-оол ону доктаадып-кан:

— Сени генерал-лейтенант, на-мын Топ Комитетинин секретары ай-тырып турар чоруду, оол — дөргө. Шойдун кезек кайгал турар:

— Ында кижиге эдилесинер чүд деп, фронт чоругу дугайында бил-диринишкен кирип кижиге мен. Со-вет амы-думамыска дуулаар-ла бо-лгаш — деп, Шойдун дүштежок ха-рылааш, шийтиде сагымы кут-тулап келген.

Хергелен турган черинге дораан чеде берген.

— Тыванын арат чону холугна чөмөсү туткаш, совет уаууса дуаа чедирер диге, чүд деп бодар сине-эр, эш Шойдун? — деп, генерал оон ай-тырган.

— Бирги дугурунга туржур мен, эжим генерал! — дөргө, тура халып кижигени бенин дегимиз өскөрбөй. Бажык чедир дөргө даразында дар-газын өрөзалиге кире бөргө, Бин-Хөл чуртутт Маспыс-оол олурган.

— Силер чүгө ийилээ чок бол-дунар, өскө эштер шупту дынааан чүве. Дарта ийилээ 8 шакта борта чедип келер силер — деп бо-ла.

Төрөн Кызылын ол-бо өргий ба-зарга-да, бажынынга келген, эжим манал чыдарга-даа, үйгүзү келбөөн. Дур ортузунга чедир ийчаар караан көрүп алгаш чыдырда, машина да-жына соонда, Диртык бо кире халып келген.

— Фронт чоругу апардым, эжим! Бөгүн шала шийиттим. Багалаан чораш келгеним бо! — дөргө, өөрүш-күдөн ары кыптыккан Диртык, эжиге тын тыртайн чугаалап үн-гени. Шойдун база тура халааш, бө-гүгүгү ужурааларын диднадыр, бирээни караан чиди көрүп алган, дынаан олурган. Эжикилер ийилээ бөт-боттарында билдиринишкен кир-генин чажырык турган болганнар...

Тывадан баштайгы эки-турчы танкистер — 11 кижиги совет уластуң ыдыктыг дайынчыны фронт-тузуне байырлаалды, уттудурбас эу-булче улаан. Каас-чараш Волга уунда Горький хоорайга дайынчы-лар чеде берген турда, соондан Де-мур-Суг чуртутт Уйну-оол немешир чеде берген — ам 12 кижиге апарган. Горький хоорайга подполковник Тап-кин тыва танкистерин уткуп ап ту-ра:

— Сайн...! — деп менилдеген. Офи-церин хөрөөдө хей өрденер ара-зында бир-ле моол өрденни Шой-дун өскөргөн.

Кучутт совет техникага болгаш шериг тактиказына тыва дайынчы-лар дөрт айт иштинге өөргөнгөн.

Оон соонда II Украина фронтунуң 25-ки шериг кезе, дайынчы төмөс-батпас, өрттүг оруктары Шой-дуну чиге барыны чүкө адреткек чорупкан. «Будапештин алганы дөргө», «1941—1945 чылдарда фа-шисттер Германияны тилгелен дөргө» деп дайынчы медальдарын айлес-кени В. С. Шойдун гитлержи эжелекчилер-биле баштайгы тул-чутушунга киришкенин каан-даа утпас.

Умань уунга турган чадаг шериг кезедег тускай 25-ки полкту бы-жылган. Шойдунун башкарыкчы-механик болуп чораш танкызын ийи украин оол чораш. Бирээни — адыжгы-ралист Широков-скийнин фамилияны оон сагыжынга арткап, өскөзүлгө — башырун!

ады чылдар эрткен, хей ат-сып-би-ле холужуп, уттудунур калган. Бо-мандири урал чуртутт улуг дей-тенде Абачов чүве-дир. Аразында телефонажы каап, шымчеп чоруп-каннар. Уш танк ажиттү суугаар чангыс черге улапкан.

Кымын-даа эвес дигир зонаны эртекш, малгаашты оңгар эрпиг чорда, бир-ле чүве шак дөргө бол-ган. «ГАЗ-51»-тү хайгаарар черин-ге көргөн — мунган. «Мурунку люкту ажит!» деп командир дууа-ган. Ажиттылар боор бе! Башыр телефоннаа: «Кырында люккан көр-дүм. Фашистерин аразында келген-дир бис! Машинаны төште хепте-дир олуртупкан хире-дир. Бо чер хол-шалбаа!» дөргө. Арай боорда тапкан унуп келген, манжакшп ийил болулаан гитлержиерге хол боолар-биле атылаан — чедер бо-ле! Командир-биле Шойдун ийилээ дугуруларын черге дегириниш баг-лаан барып көр, а дегим ийил фа-шистерин боттарыныче чагатпас, пу-леметтан, пушкадан боолар болган.

Ийчаар-ла гитлержилерин аткаар-лап турары аргылашкан бар хире. Улуг лейтенант биле ийилэ сержант Шойдун балды-биле дегим багалыг төштү кертип эгелеш. Ийчап ча-дажып турда, командир «Уй!» дөргө ышкан болган. Дүргө-не халып ба-рып сепирип алган. Танк иштинче кирип экелген көргө, командир-ини хөрөөн ол өде берген болган. Балыгы бинилер-биле шарып кааннар. Чангыс черде туруп алган бөдө-даа, совет танк ол-бо боолаш, гитлержилерин чоогунга чагатпайн турган. Ол дүшкө оларнын машина-зын дегим тулаадан үндүр сөөртүп, дуулаажыр дөргө чоокшалап келген танк база-ла малгашка кадалып, ту-руп алган. Ийчап фашист он тыва дайынчыны ажилы кылган. Шойдун дегим-ле хонун үнгени: машина башкаар дөргө кадыланып калган адыжкыны кымын-мынгы хал көстүп келген... Чүгө кезежиктей тул-чуушкун намдаан. Анда кирип тур-ган шериг кезедег дуулаажыры-биле хей күш немежи келген. «Он төмө-мөдө машинадан ыраваар!»... Ыт сектерин чүла улаанар, оолдар!» деп чыда-ла, өлген командиринин ма-га-бодун чорутупканнар. Жановка деп чурттакчылар чер хосталган.

Кезежө дөргө машиназы-биле бер-жиг дөргө, орта шарып бенин албаан балынынын саргымынга сержант шы-дажыр ажак апарган. Ийи ажи ону аздаап турган, амчн кезежө чоруду-шкан. Командир анык эжиге хонудаары-даа, фашистерге эжөн-кымы хайынган-даа ажак — ба-лыг-даа тоор хире эвес турган. «Шар-ын берген, дедир чорудуп көрүңер?» деп, шериг эчтин Красноезе-тен дилеш, — ийчаар боор бе! Бир санитаркага дүд кадартын каан.

Дартамында дынаарга, оларга дуулаажыр дөргө малгашка дүшкөн дегим танктын башкарыкчы-механиги Чаа-Хөл чуртутт Сайын-оол болган... Владимир Сасыкаевич госпиталь-дан унуп келген, бодунун кезеде тыппайн барган. II Украина фронтунуң 63-

ТОРГАЛЫГНЫН МАЛЧЫНАРЫ

«Торгалыг» колхозтун малчынары бо хүнөрдө нийтийн малын менди чыг ажырып, 1965 ажыл-агый чылында мурнуула салдыгга планнинг сорулгаларын хуусаа бетинде чедиишкенин кууседир дээл улуг күженишкенин ажиллап турарлар. Олар малын чаш төлүн чидирг чок, менди камгалап ап турары өөрүнчүг. Коммунист Ш. Доржуута удурткан Ирбейтийн хойжу бригадасында төрөөн 1097 хойдан 1115 хураганын менди камгалап алган. Бригаданын муракчы хойжуу Дамдипинг кодамыла төрөөн 194 хойдан 204 хураганын менди камгалап алган. Малчынын өөрүнчүг олчазы бүтү төрөөн хойдарындан 10 хой ийстани болур.

Хойжу бо чылын төрүүр 100 баш хойдан-на 100 хураганын камгалап алдырн хулаагын. Оон баштайгы чедиишкенин дуржуулалыг хойжуу улам сорук кырып турар. Ол-ла хойжу бригаданын кезигүүчери Доржу 178 хойдан 180 хураганын, Базыр-оол 200 хойдан 200 хураганын, Сүрүн-оол 184 хойдан 185 хураганын менди камгалап алган.

Ас-Чыраа сүт-бараан фермазынын муракчы саанчызы аш Кунесмаа бо хүнөрдө сап турар инектеринден февраль 24-ке чедир 616 кг сүтү саап алган. Саанчынын чыда алган хулаагын инек бүрүдүндө 1200 кг сүт. Муракчы саанчы алган социалисттик хулаагын чедиишкенин кууседир шылаар дээрин оон баштайгы көргүзүлгө бадыткап турар. Ол-ла фермада саанчы Д. Дырткы бодунга быжылгаан инектеринден нийтти-биле 544 кг сүтү саап алган.

Коммунист Д. Кызыл-оолга удурткан Сарыг-Хал сүт-бараан фермазы чыл келген турум-на күрүгө азе-бикшидиг сүтү берип турар. Фермазын коллектив 1964 ажыл-агый чылында планнинг оналгаларын чедиишкенин куусеткен болгон чыл санаашкынында 30 хуу немелде төдөвирин алганар. Олар бо чылдын бирги кварталында нийтти-биле 2213 кг сүтү бүдүргөн. күрүгө дужааган. Фермазын муракчы саанчызы Саара болунга быжылга-тыгган инектеринден 593 кг сүтү саап алган. Фермазын бүтү коллектив өскө фермалардан дээр көргүзүлгө болуп, сүт-бараан ферма-ларын аразыгын шидирип Кызыл тукчугашты чалап алган.

Фермада саар инектерин хоолдуг төмөр-биле азырап турар. Устүндө айткан чедиишкенин-биле төдө-лөштүр мал ажылында чамлык чет-пестер барын айтырып чутула.

Ылаңгы Чинге-Доржунун хойжу бригадасында байдал өскө хойжу бригадаларын чыгып каап турар. Бригадада төрөөн 628 хойдан 629 хураган алдыгган. Харысаалга чок чоруткун узамындан 29 хураган ко-гаралды болгон. Бригадада малдың чаш төлүн хулаап азыр төдөр че-

диче чок турда-ла, бо талазы-биле төмөр албайн турар. Ук бригадан-нын бригадирин аш Оскур-оол мал-чынардан негеделин кошкак тургу-зуп, удуртулганы чегей чорутуп ту-рар. Хойжу бригадаларда быжыл-гаан мал эчидери эштер Шимитмаа, Амрыбт олар малчынарга ховар барып турарлар. Эш Амрыбттинг ажыл-хөдөөн, аажы-чаңында чет-пестер бар болуп, арагалаар, алгыш-чөгүш кылыр чорук ама-даа үргүлчү-лөп турар. Оон харындап турар хойжуу Б. Санчат-оолдун кодамын-га бо чыдап чангыс-даа катап ол барып көрбөз.

Колхоз баштаар чери, зоотехник-тер инек малын чыгып азержилте-лини организа- чок чорутканын узамындан фермаларда төрүүр 614 инектен бо хүнөрдө чүгө 26 инек төрөөн. Чаа-Сутур сүт-бараан фер-мазында төрүүр 146 инектен фе-враль 24-ке чедир чүгө чангыс инек төрөөн. Өскө-даа сүт-бараан фер-маларында инек оолдашкыны көчүгү арайтанын саанчылар хомулап чу-гаалап турар. Чамлык инектерия кызыр, боозу бидинмес.

Устүндө айттыгган четпестерин кыска үдө интипирлиг хемчеглери ап турган чыдагыры, келээ ажал-агыйнын тускай эртемнелеринден болгон колхоз баштаар черинден шынгы негетини турар.

Т. НУУЛАР.

Өвөр район.

ТАЙГАНЫН БӨДҮҮН ИШЧИЗИ

ЧУРУМАЛ

Тайганын бөдүүн кижизинин — кырган ивижинин дугайында чу-гаа. Ону бо фоточурктан агедеп-төөл. Он талазында турар кижини — Бараан Ханды ол-дур. Ол Бараан Даш-Шүрү-биле чугаалажып тур. Хандынын хары ам 58. Иви мал-лап чурттап ораар чери мын-дыг майгында. Ол кан-дыг-бир өскө, онзагай майгын өвөс-тир, чыгын бистин хан аар бөдүүн майгынымыс-тыр. Кыштын кандыг-лаа соогу кээр — Ханды кырган амаа хонуп эрттирер. Өскө кижилерге, амаа удуп-хонуп чы-чыппаанарга, шынап-ла даштын-да дег, дүне хөлөдүп келдири чу-гаажок. Мында-даа сен, амаа барган аалчы кижини, шылажыры-на бодар болгай сен. Ол сөн мурунга таварышкан чүве бо-ганда, черле тилип аптар сен.

Бараан утут кырган кандыг малды маллап чорутурун бо фото-чурук силерге база-ла чугаалап бөөр.

Күштүг хат соксаал чок сил-гиттинин турган. Ыштар башта-ры хоолап, арганын бир-ле онза-лапчак хөгжүмүн ыргалыган.

Майгын. Ол хөлөдөн тур. Бир-де аар ожуң андарып баткаш, майгынның дөр бажыне талазын орта чаз-ла бакты. Мындаа база бир аар ожуң майгынның актин чара шаапкан болду. Ону чамап каан тур.

Канчуг-ла хат-тырам, кан-чалы берген чиптес чүве ый-наан — деп, майгыга чыгып кел-ген кадыларын бирээм сеткили хөлөп чугаалады.

Ыа аразында, даштын даштан сыйлык баткан будук шиг-демир-нин хоолынын орта база бакты.

Көрбөс бе, ха, берге-де-ли-рем — деп, база бирээм немел кагды.

Че, хат-шуурган-даа канчаар, ол минутада хамык ужуң ый-ла өвөс болгон. Хамык ужуң — мында олурган ивижилерин бирээм — бистин бо устүндө танымша-кымыс Бараан Хандынын сеткили долган, сергек бүргөн чугаазы-на. Оон мында ээдин кижинин са-гыжынаан канчап черле уттулду-р боор.

Колхоз дээш, чону дээш кижини ажиллап чорутуу-ла болгай. Колхозуман черле чарылбас мен!

Мындыг эргим сестерин ол чүгө чугаалаксай бергенин? Ам оон ду-гайын толдугай-биле танымшаал.

1951 чылда Бараан Ханды колхозка кирип алган. Амгыраал-дын эки оруу мында дээрин ол быжы-биле билген.

Хой, өскүс уругларым ки-жи-дир сен, сенээ бажын берээл — амаа журтта, инек берээл — саап иш — деп, колхоз баштаар чери-нин кезигүүчери чугаалаарга, Ба-раан дык-ла өвөөн. Сагым-сет-кили бойлукканын караанын чажы безин булдепейн берген!

Бажыны-даа, инекти-даа ху-лаап алган. Ам Ханды боду кааа ажиллаарыл деп айтырыг тургу-зуп келген. Ынчан иви мал-даар шыраа кижилер негетинин турган үе-дир.

Мен мынаар барайн, дарга-ларым, барайн аалым, харын, өөрөгөн ажылым-дыр. Бажыным-га ажы-талум чурттап арткайлар-

ла — деп, Ханды дилим-дилим чу-гаалаан.

Оон тайгаже үнерин чөпшө-рөөн. Оон бээр-ле ол он дөрт чыл иштинде иште үзүктөл чок ажыл-лап келгени бо.

Номчүчү, майгыга болган демги чугааже ам база катап ий-ригээл.

«Колхозуман черле чарылбас мен!» дэң Ханды кырганын ол сестерин майгынның ээди, дур-жулгалыг ивижи Бейден Кызы үе кире бөдүн.

Иви чыгып, силерин эки билди болгай бис, иште бо хире ур ажылдаан кижини бистин кол-хоотан тывындардан. Дык-ла хо-вар боор...

Иви сүрүп, дилеп хан турга, кандыг-лаа эр удуз бо кадыга четпес ийик чоп — деп, Сааскан Маткар база-ла мактай тыртып кагды.

Орта база бир мындыг чугааны динчаан бис. Ханды ивилен хан турга, оон согуу амаа Лопсай канчап-лаа четпес: ол иви катап чораш кээрге, Лопсай чадгыс катап чоруту; иви танымс тала-кы-биле чазыгга Лопсай сымла аштыргаш, мында-ла хөлөдөн, эп-чөксүгун ораар. Бир өвөс кожа-мында аалче азы өскө бир черже чораш келгени дэң болза, ол бу-гу улустун мурунунан Хандыны «сургакчылаар». Аал көшкенде, иви аайлап-баштап сүрер кол ки-жи — база-ла Ханды болур.

Уругларым эмжеок. Ола-рым-на эки чораз, мен-даа кан-чаар, кырган кижини, колхозун сай-зырадыр диджилер ол ыйнаан — деп, оон бүзүрелдиг чугаазында база-ла доктаавастын аргажок-тур.

Уругларым эки өзүп доруксуң, эки ажиллап, чурттап чоруту дээш ленин чымчак сеткили-биле ол сагым чөпөл чоразы халас барбаан. Улуг огул Кунзег нези-нин колхозтан алган бажынында чурттап ораар. өскө иви олгуну бирээм шериге, өскөз — чары каларчымы, иви кызы колхозта ажиллап турарлар. Эң-не биче огу Володяны канчаар азырап өстүргенин кырган мынчаар сап-тып чугаалап ораар: «Володякык-ты кайылааш, дээлге баггап кааш, ам иви кадарып хан чорудум мынаан».

Оолдарындан чижек кылдыр Бадырааны ап көрөөл. Мога-шыл-лап билбес, биче сеткилиг ол анык эр. колхозтун чарыларын кадарын, «бозууг-ла ивижи эр-дир, неш-ле ол олчаз» деп мактадып турар.

Бараан Хандынын чурттап турар чери Устү-Менги-Халден ырак өвөсөт, Бейдир-Дагга чедө берген турган бис. Ынчан Ханды кырган дүс коштап азыр дээш хан келген болду. Дузун коштааш, чарызынын кырынга эптиң аажок, шала калбара олурупкаш, аалынче дидир халпы. Оон-биле калы, бөрү аглаар дээш үнгөн улус калы чоруп орган чүве. Олар чарыларын төсөткөн, чөжө-даа чүткүдүп чорза, Хандыга черле четпейн чорлар.

Черле кончуг кады боор, анда дөндөжир мындыг эрес эр улус бисте чок ийик — деп, олар-нын бирээм шына күзөли-биле чугаалады.

Бир ачты немел кагды:

— Бөрү сүрүп чорту-даа дээ, тоовас хантар хире кижил болгай.

оозу.

Ыштар, ыйна-бээр ээр даглар,

хар-хөртүк аразы-биле ол хоочун ивижи ырап-ла, ырап бар чыт-кан. Ажылыне далажыканы ол-дур.

А. НУГУУРАК.

Малдың баш саны чүгө кудулааныл?

Эрэн районун колхозтары 1964 чылда малдың баш санын өстүрүш-кенин планын чүгө куусетпаан өвөс, харын-даа 1963 чылдагызындан ку-дулаатканар. Район төвүгө болуп өрткөн партия активинин хурамын-га СЭКН райкомунун бирги секретары аш Биче илгеленин ол дугайын-да тодаргай чижектерин чугаалаан.

Мыйгыг бода мал болгон хой ас-туреринин планга 13 муу ажыг баш мал четпес. Оон кол чылдаганын төрүүр малдың кымыраанын бол-гаш малдың өлүмү улау болуп тура-рында. Эрткен чылын район 100 инекке онаштыр чүгө 61 бызаа, 100 хой, өшкүдөн-не 58 хураган, 44 анай алган, а бүтү малын 9—10 хуууу өлүп чораз. Мындыг байдал турда, малдың баш саны канчап не-межир боор.

Малдың өлүп чораз чорук мал ажылын муруну-ла хожуулангай ар-га-биле чорудуп турарында. Улуг-даа чаш-даа мал чыгып кажаалар-биле четте хандыртшымаан. Ленин аттыг, «Чаа орук» колхозтарынын инекте-рин чамдыкы чалагай черде кыш ажып турар. Ленин аттыг колхозтун хойжуу А. Макай баштай төртүтү-ген чаш хураганнарын өөлө ажап турар, а моон сонгаар хураганнар

көвүдө келээ, та канчаар кижин. Ол колхозтун бо кыжын 49 мөлдү-рүгүн, 5 бызаанын өлгөн чыгып кажаа чок, дон черге турганында болгон чаш бызааларын черге хулаап ап турганында болгон.

Эрткен чылын он муу баш хой кызыраан, 420 инектен бызаа ал-бан. Колхозтарынын удурткучулары, тускай эртемчилери моон чогуур түнөп кылаанындан, ол байдал бо чылын каа узамчылаарынын факты-лары бар. Район эрткен чылын хой тарып боозуларынын планын чүгө 57 хуу куусеткен, 701 инекти та-раан деп үчүткө кирген болза-даа ам чүгө 60 ажыг инек оолдаш, суда азержилген чорутпаан. Ынчан-дан инектерин чамдыкы тарып боозулаага-даа, суда азержилге-лаа кирбээ-дир, а тараан инекте-рин чези боос болуп бидинмес.

Төрүүр малын ажалгаанын багайындан ара салыр чорук база хой. Ам бешин 130 ажыг хой ара салган. Бо байдалы ара соксалы-рын хемчеглери алдырмай турар.

1965 чылдын эгезинден бөөр 700 ажыг баш мал өлгөн. Бо дээрге хар улагы бөөрге, мал азыраар чок чо-гунда болгон кажаа-биле четте хан-дыраанында. Ынчанга районун

мал ажылында эрткен чылда турган баш бо чылын база уламчылап, харын оон-лаа артык нарындап ту-рар.

Чамлык кодааннарда бо чыгып чаш хураганнар база аажок өлүп турар. Хой оолдап турар кодааннарда чаш хураганнарын сагым методу-биле доруттур камаан чок, шүптүзүн чангыс черге тургузар деген, чыг-мып кажаа чок, оларын чамдыкын өлгөргө, бир чамдыкын тар кажаа-ларда баскылаштырып турар. Чүгө шак-мындыг чылдаган-биле хойжу С. Доржунун кодаанында 108 хура-ган өлгөн. Хойжу боду чеге хураган өлгөн билбес, а чеге хураган-нарын кештерин санаарга мындыг болгон.

Мал ажылын мындыг харысаалга чок көрүп болур бе? Хоржок. Бо дээрге ол хойжуну харысаалга чо-гун айтып турар. Оон-биле калы мал ажылынын тускай эртемчилери черле чүнү көрүп турганын? деп ай-тырыгын база салаа чогуур.

Ленин аттыг колхозтун Сымн-Мыйнста сүт-бараан фермазында байдалы моон мурунда парлагга шүгүчүлөп турган. Мында-даа байдал өскөрүлбөөн. Ында «сигенин, силосту, саванын өлөк кырынга каап бөөрге, инектер оларын чамдыкын хөлүштүрүп кааштар. Каларчылар инектерин кадарбайн, эртен Тес уулу-че сүрүтүр. Инектер орук айы-биле кылаштыгып, хуңге дөгеленип хулаар».

Мал ажылын моон сонгаар шак мындыг эргин бузулук байдал-биле чорудуп болур бе? деп айтырыг тур-густуну турар. Ынчыл байдал хор-жок, четпестерин чыдадыр деп, кым-даа ымы дээр. Бир-тээ мындыг болгонда, толдугай хемчеглери чор-урулар, көкүсү өскөрүшкенин чед-лип алыр херек.

О. ЛАМА.

Кыска дыннады

Сорулга—5300 хураган

ЖДАНОВ аттыг колхозтун малчынары 17 кодаанда. Чаш хураганнар кодан санында хун бүрү немежир турар. Хойжуларын кыштагаларга 10 ажыг саванын шакла-ла түнүпкөн.

Кара-Булунда А. Сумуяны 262, Ч. Бад-Сунун 110, Хел-дерге Т. Доржун 150 хой хураганнаан. Саванашиктер

Д. Калбак-кис, Б. Ярмаа, аны-ктардан В. Дондуппан, Г. Ко-дурак, З. Мартылай ай санында 25—40 хураганын доруттуп келгенер. Ажыл-агыйнын мал-чынары бо чылын 5300 хура-ганын камгалап адыр сорулга-лыг.

Н. СУНДУУ-ООЛ.

БАШКЫЛААРНЫН АЖЫЛ ТӨЛӨВИРИНДЕ ЧАА ЧҮҮЛ

Башкыларын күш-ажыл төлөви-ринин хемчээли 1964 чылдын но-ябрь 1-ден өгөлөш бөдүлгөн болгон оон-биле кады оларын ажыл төлө-виринин системаны боттуу-биле чу-ручтуттунган.

Башкыларын ажыл төлөвири-н чурумчуларга, тариф ставкаларын-нын барында чок актылаашкынын уу-тукан. Көдөш школаларга сөөлү үгө чедир турган тариф ставкаларын-нын элээн куу денелин көзө-ажаа-лаар талазы-биле башкыларын из-терналдыг сонугуларын тургуспай турган болгон дег күш-ажыл дээш дег төлөвирин принципине чөрүш-көк болуп турган.

Ам ол чорукчөк чорук уузу-тукан: чорай болгон көдөш школа-лар башкыларын күш-ажылдын бир дөмөй төлөвири доктааттыган. Оон-биле кады халас одалагыл бол-гаш чырымылаагы, хөлөк чок квартиралар алыр эрге көдөш баш-кыларга хөвөөр арткан.

5—7 болгон 8—11 класстарын башкыларын ставкаларында ыл-гал болза яны-бүрү квалификацияг негеделерин оларга салып турар үдө доктааттыгган турган. Ол үдө-дооспаан дээш эртемниг кижилер 5—7 класстарга башкылап болур турган.

Амгы үдө ортумак башкы эрте-миг класстар башкыларынның мер-гежиленин дээш көргүзүп өвөс, а харын эргежок чутуга миничум деп көрдүңүп турар. Кангы-даа клас-тарда ажиллап турар болза, дээш эртемниг башкыларга чаа хойбу-биле ажыл төлөвиринин элээн белик ставкаларын доктааттыгган.

Төлөвирге ылгалдарын үнелзи-нинге эртем-билигнин денелин бөл-

гаш башкы ажылынын стажынын үгүзүчүлөш барындааттыгган. Чижээ, нини бөлүлгүг школалар-нын дээш эртемниг башкыларынга ажыл төлөвиринин дараазында «ста-ваканы доктааттыгган: башкы ажы-лынын стажы 5 чыл чедир болза бир айла—80 рубль; 5-тен 10 чыл чедир—90 рубль; 10-дан 25 чыл чедир—100 рубль; 25 чыл болгон оон-даа хөйдө—137 рубль.

Башкы институттарын болгон оларга дөндөшторгөн өвөрдөгө чөдөрүн дооскан башкыларга, а ол мыншак ортумак тускай эртемниг болгон нини ортумак эртемниг баш-кыларга ажыл төлөвиринин ставка-ларынның хемчээлдерин бедиткен.

Чамлык башкылар нини ортумак эртем чок таварыгаларда ортумак нини эртемниг башкыларга көр-дүшгөн хемчээлдерге ажыл төлөви-ринин ставкаларын оларга доктаа-дып турар. Ортумак нини эртем чок кижилерин школалар башкыла-ры кылдыр ажылга хулаап алырын 1965 чылдын январь 1-ден өгө-лөш соксаткан. Күш-ажыл болгон буаурулге өвөрдөгөзенин талазы-биле башкыларга хамаарыштыр ону чүгө болдуртуп болур.

Ажыл төлөвирин чурумчуларда, күш-ажылдын байдалында бол-гаш оон белик мергежилдиг ажал-дакчыларында хамаарыштыр та-риф ставкаларына анылап ылга-шын кылыры хөвөөр арткан. Чижээ, бодуну ажылынын характеринин талазы-биле оон байдалыг школа-лар өөреникчилери-биле шуут хол-дажып турар башкыларга ажыл тө-лөвиринин ставкаларын 25 хуу бе-дилеп турар.

Эртемнер кандидатынын (докто-

рунун), эртем чадалыг азы эвилел (аутомнуг) республикаларын алар-дыг башкыны деп хулауугу аттыг башкыларга айла алыр ажыл төлө-виринин чогуур тариф ставканын 10 рубльге бедилер. Республиканын алардыг башкыны атты болгон эр-тем чазалын хары улаа эдилеп ту-рар башкы кижиге айла алыр тариф ставканын 20 рубльге бедилер.

«Алдарлыг эмчи», «Спорттук ал-дарлыг мастер» аттыг болгон тус-кай эртемниг талазы-биле шко-лаларда база өскө-даа чырымыш-кын албан черлеринде ажиллап ту-рар башкыларга болгон чырымыш-кынын өскө-даа ажилдакчылары-на ажыл төлөвиринин ставкаларын база-ла 10 рубльге бедилер.

Башкыларга күш-ажылдын төлө-виринин системаны ажыл төлөви-ринге яны-бүрү немелдерин көр-үп турар. 5—11 класстарын башкыларынга (бүтү хөвирлеринин школа-интернаттарында, санаторий-кадыкчылыгга школаларында бол-гаш көдөш аныктар школаларында аныгга) ол школа кааа-лаа турар болза, класк удуртканы дээш айла 10 рубль хемчээлдиг чангыс ай немелде төлөвир доктааттыгган.

Школаларын болгон школа-ин-тернаттарынын 5—11 класстарын башкыларынга орус, төрөөн дыл-лар болгон литература талазы-биле бижимел ажиллар хынааны дээш айла 10 рубль, математика талазы-биле 8 рубль, даштыкы дил болгон стенография талазы-биле — 6 рубль немелде төлөвир доктааттыгган.

Өөреникчилерин бижимел ажилда-рын хынааны дээш немелде төлө-вирин айткан хемчээлдерге 5—11 класстарын башкыларынга неде-

да 18 шак ажыл хулаагелдиге тө-лөп бөөр. Нини билгит школалары-нын болгон школа-интернаттары-н 1—4 класстарын башкыларынга тетрадтар хынааны дээш айла 5 рубль төлөп бөөр.

Школалар өвөрдөгө кабинети азы лаборатория барда, чогуур тускай эртемниг башкылар ону аргелекчи-лор хулаагени куусеткени дээш айла 5 рубль хемчээлдиг немелде төлөвир доктааттыгган.

Кажан школалары көдөш ажал-агый ажиллары кууседир турар үдө өвөрдөгө-дуржулгалыг учас-токтары аргелекчилээни дээш не-мелде төлөвир база көрдүнгөн. Сес чыл школаларында ол 10 рубль, ортумак школаларда — 15 рубль, школа-интернаттарда — 30 рубль бооп турар. Эргелекчилээни дээш немелде төлөвир чорудар өвөрдөгө-дуржулгалыг учасоктарынын мин-ималдыг хемчээлдеринин нормаларын эвилелешкен республикаларын Министрлер Чөвүлөдери доктаадыр.

Библиотекер алабан-лужаал көр-дүмкөн школаларга библиотекка ажылын чорутканы дээш башкылар-га болгон өскө-даа ажилдакчылар-га немелде төлөвирини база төлө-р. Оон хемчээли — 160-дан эвөөш өвөс өөреникчилериг болгон школа библиотекказында 750-ден эвөөш өвөс номнарыг оон фондуну нини билгит школаларга база 80 кижилде ажыл саныг өөреникчилериг ол-ла хире ном фондуну келээки школа-ларга айла 7 рубль 50 көлөкө бо-лур.

Башкылар болгон школаларын өскө-даа ажилдакчылары херек эр-гетеленин болгон бухгалтер үдө-лүг талазы-биле хулаагелдиги куу-

сеткени дээш немелде төлөвирин ап болур. Оон хемчээли ажылын хем-чээлинден хамаарыштыр ылгатын-мып турар. Нини билгит школа-ларынга, ажилчын болгон көдөш аныктар школаларын кириштир-башкан, 5-тен 9 чедир бодун клас-сар барда, ол дээш айла 15 рубльди болгон бир өвөс школада 10-дан 13 чедир бодун класстар барда, 20 рубльди төлөп бөөр

ТУДУГЖУЛАРГА ЛЕКТОРИЙ

ЧАА ЧҮҮЛ

СЭП-ниң Кызыл хооромунун пропаганда болгаш агитация кылды, «Билиг» нитилелиниң хоорай салбыры болгаш «Тыва тудуг» тудуг трезиниң удуштулганын Кызылдың тудугжуларына техниктиг билиглерин пропагандалаарының чаа хевирин — тудугжулар лекториелерин тургускан болгаш ук лекторий ам ачылдылар.

Лекторийниң кол углааныш-ныне техниктиг билиглерин калбаа-биле пропагандалаары болуп турар. Оң программанында тудуг болгаш монтаж амылдарының техниктиг болгаш экономиктиг айтырыгларына хамаарышкан хей дараалашкан лекциялар көрдүнгөн. Ол сорулга-биле лекторийниң неделяның четверг хүмү-

нүн санында амылдар кылдыр доттааткан болгаш оң амылдың трестинг бүүрүлгелериниң инженер-техниктиг амылдарының базасын тудугларга, монтаж болгаш шевелерлер амылдарга дорт ачылдылар турар мурнакчы амылчыларны хаара туткан.

Февраль айда тудуг-монтаж амылдарының графиниң дугайында инженер ш. Христофоров-туң, тудуг-монтаж амылдарының айыыл чок чорутуң техника-зының дугайында инженер ш. Пеньковскийниң болгаш кышкы үеде бетоннар амылдарының байдалдарының дугайында инженер ш. Новелестуң лекциялары болгалаан.

Номчуттунган лекцияларны

техниктиг, эртем тайылбырлыг фильмдер көргүзүр биле үдөп турар. Тудугга техниканың айыыл чок чоруну канчаар сагырының чижээн чурттуң улуг-улуг мурнакчы тудугуларынга тырттырган кинофильмдерден көргүскөн.

Чуртта үлөтүр болгаш чуртталга тудугларында хереглел турар бетон холукааларын чылыдар, эргизер херекселдериниң дузасы-биле белеткеп ап турарының мурнакчы аргаларын, тудугга амылдар янзы-бүрү механизми амылгалга киригеринге белеткээр болгаш амылдарының күштү болгаш материалдарының эвээшти чарыдап тургаш, күш-абылдың бүүрүлгүлүүн бедидеринге олар-ның ролон эртем-техника филь-мдеринден дыңнакчылар тодаргай көргөн. Олар номчуттунган лек-

циялардан теоретиктиг болгаш практиктиг чугула айтырыгларын хейин билеп алган болгаш лекторийниң амылын улам идеп кейжидерин күзүскөн.

Лекциялар «Тыва тудуг» трезиниң калуунга четверг санында болуп турар болгаш моон сонгаар-даа үргүлчүлээр. Дараазында четвертерде тудугга неделя-судма планнашыны, тудуг-монтаж амылдарының бот-үмөзүн чигедериниң арутары, бот-орулга-чарыга — аныл-агыны чорударының кол методу, үлөтүр болгаш тудуг организаци-яларына күш-абылдың болгаш амылдарын организацилар дээр оон-даа өскө чугула тема-ларга лекциялар болур. Бө лекциялар база-ла техниктиг болгаш эртем-тайылбырлыг кинофильм-

нерин көргүзүр биле кады чорутунар.

Лекторийниң тургустунганын дээр бө кыска үениң иштинде трестинг тудугжулары техниканың чаа чүүлдерин билеп алырының болгаш амылдың шына-рын бедидериниң талазы-биле чогуур билиглерин алган. Ыңчан-гаш лекторийниң ат-сураа кичээл болган санында-ла бедид, дыңна-чыларның саны өзүп турар. Моон умурунда техниктиг билигин пропагандалаарының бө чаа, анык-тыг хевир — лекторийниң амы-лын улам экичидип, өлкө тудуг-жуларны хейин-биле хаара тудары «Тыва тудуг» трезиниң болгаш партия организациелериниң чугула сорулгазы бөеп турар.

Т. НИКОЛАЕВ.

КУШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

ҮШ УДАА УЛАШТЫР

Совет хоккейшылар үшкү чыла улаштыр делегей чемпионнары болганар. Ындыг чедикшиин Европаның чыгыс-даа командазы мынчага чедир чедип ап көрбөз. СССР-ниң шилдинек командазы Чехословакияның шилдинек командазы бистинг мастерлериниң 3:1 санга удуп алган, а канадчылар шведтерге 4:6 санга уттурган үеде-ле фин хоорай Тампереге чемпионат-тын доостурган чедир бир-хонук бурганар, сүббота-ла тинделгени бодуна хандырып алган — турган. Ам чүтлө чехословак спортчулар бистинг командазы-биле ден саны — 12-ин алды аргалыг болган. Ыңчалда-даа совет хоккейшылар ол команда-биле «хууда» ужуражыш-кына тинделгени чедип алган болгаш чемпионнар болганар.

Мынчангаш бүгү чеди удаа ойнаашкына удуп алган болгаш алда чогуур 14 санын шүттүзүп алган.

Сөөлү өйн доостулган соонда, дораан-на лошка хоккей талазы-биле европа лиганың президентин болгаш делегей лиганың ораакчы президентин Л. Ахерн делегей чемпионнарының кубогун совет хоккейшыларга туттунган.

Маргалаага ийги черин Чехословакияның командазы алган.

(СЭТА).

Наргыштыг херектерниң ак шывы

ВАШИНГТОН (СЭТА). АКШ-тын конгрессиң төлөөлекчилер палата-зы күрүне департаментиниң шимээрээзиниң «ак дөңгөз» 63 муң амыг тирежтиг кылдыр парлаа үндүрүн шийтирлээн. Мурнуу Вьетнамга үдүр агрессияны кыллар турар деп, ВДР-ни барымдаа чокка ол «ак дөңгөз» бүүрүлдү турар.

Ыңчалда-даа америк хей-ниити ол «агаалды» бүүрүп чок кылдыр көрүп турар. «Нью рипаблик» журналист бижээни болза: «Күрүне департаментиниң «ак дөңгөз» дугайында дээр-ле диге, ол мырнай бүүрүп чок деп чугаалал болур. Харын-даа, ол дөңгөз чүрүшкө, логиктиг эвес, аймааыраалдык болуп турар. Калчаалыг сорулгазы — дайын калбартырына таарымчалыг суурну белеткээр сорулгазы ол дөңгөз санып турар. Мурнуу Вьетнамга үдүр агрессор болза АКШ болур дээрин журнал моон-биле кады боду билбей көргүзүп турар. Бистин мурнуу-вьетнам амылдарының вистин сай-медээриниң өзүгэр алды-га, «чык бурд» 20 муң хире тараачылар болгаш эки-турачыларын өртөдир бомбардир-биле аярун турар» деп чүдүлө чугаалал турар.

Онга байдал

ПАРИЖ (СЭТА). Конго мону төп Кувейтке онга байдал чарлаар деп, Аона Чомбинг хааза шийтирлээн. Франк Пресс агентстваның корреспондентиниң Леопольд-Вильямс амыл-чын турары-биле алдыга, онга байдал чарлаанын чыдаагыларын дайын дугайын Конго-нуң эрге-чатыр-галары дыңнатпайн турар.

„ФАШИЗМНИНГ АРНЫ“ ДЕП ФОТОСЕРИЯГА

Освенцимде өлүмүнүң нацист лагериниң хоругдатырганын, совет дайынчыларга хостаттырган кижилер бо. Мурнуу одуттан оң талазында — венечин инженер Рудольф Шерн, венг студент Моор Гольдштейн болгаш Амстердамдан келген дай чонукчу Хар-тох Билл.

Фото М. РЕДЬКИНИИ.
СЭТА-нын фотохрониказы.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕД, ДАМЧЫДЫП ТУР

Тайбың болгаш демократия дээш

ЯСП-ниң кыйгыры

ТОКИО. (СЭТА). Чуртта кол оппозиционист партия — Японияның Социалист партиясы тайбың конституцион камгалар, нейтралитетти болгаш демократияны чедип алыр деп сонгучуларын кыйтырган. Сиз-аука хоорайга сонгудууларын бүү-үдүлде оон чурттаачыларын төлөө-лекчилери-биле организацилаан уку-раажымшыкка ол кыйгырыг дыңна-лып турган.

3 журажымшыкка чигине секре-тарь Партия баштан партияның хүс-комунуң кежигүнери олур-уш-

кан. Олар социалист партияның политиканың дугайын чыгыларга чугаалал, оларның салган айты-рыларына харылаалар.

Тайбың конституцияны камгалар, чаахтын амыг экономиктиг полити-казы өскөртүр, үрүмек болгаш орту-мак бүүрүлгө элериң дөңгөзүл, өртөктерин өзүлдези соксадир болгаш тараачыларын байдалын экижидер дээр социалист партия демоксир деп, партияның дараа-зын ораакчызы Вада чугаалаан.

Африканың болгаш Азияның мусульман чурттарының конференциясы

ДЖАКАРТА (СЭТА). Азияны болгаш Африканы мусульман чурт-тарының конференциясы бодунуң амыл-чын Бандунгга чокка чаа дооскан.

Конференция декларацияны чүдү-дүзүпнүң күзөп алган. Империя-лизм, колониализмге болгаш неосо-циализмге удуз, национал-хосталга болгаш депизмге дээр демиселге мусульман улустары сырый кат-

тыжарыче кыйгырып турар муң-дери ол декларацияда бижээни. Ан-голада, Мозамбикте, Мурнуу Аравия-да, Оманда колониалторларын кем-инг үлүгдөдигерин болгаш Мурнуу-Чөөн Азияны улустарыга удуз англ-америк интервенцияны декларация бүүрүп шаап турар.

Африканы болгаш Азияны мусульман чурттарының конференция-ны доктаамал секретариатын тур-гузар дугайында шийтирнн база күзөп алган. Доктаамал секретари-аттын албан кылды чери Индонезия-га турар.

Алжирниң Министрлер Чөвүлелиниң кыйгыры

АЛЖИР (СЭТА). Үлүс Демок-ратия Алжир Республикасының Мин-истрлер Чөвүлелиниң хуралы Ал-жирге болуп өрткөн. Араб чурттары-Лиганың кежигүнери күрү-нелер-биле Германияны, Федератив-тиг Республиказының аразында харылааларын, а ол шыкаш Африка чурттарының хажжүлөзүнн айты-рыларын чугаалады көргөн.

Хуралга чүве чугаалаан республи-каның президентин Бен Белла Гер-манияны Федеративтик Республика-зынга хамаарыштыр Каттишкан Араб Республиканы туружун Алжир бүүрүп-биле деткил турар дээр-ин демдеглээн.

Американың бужар-чүдек чоруу

ВАШИНГТОН (СЭТА). Мурнуу чүкте болуп турар чүдүл — «ол дээрге бөгүгү Американың бужар-чүдек чоруу-тур» — деп, Миссис-ипиниң негрлериниң төлөөлекчиси Хейлер ак бажының чанынга бол-ган митингке меделгээн. Алабамада расичинг террорга удузланышының лоауу-биле ол митингнин орга-низастан. Митингке 15 муң ки-жи киришкен. Митингнин кире-чилериниң туткан плакаттарында бижээни болза: «Хосталгамы ам негеп тур бис!», «Селмада калың-дошкун күчүлүшкүндери соксадир!».

Селманың негр чонунуң төлөөлек-чилерин, хамааты эргелер дээр ме-диселчилерин төлөөлекчилер мит-ингке чүве чугаалаан. Негрлериниң эрге-шөлө чок байдалының дуга-йын, Алабамада болгаш мурнуу штат-тарниң өскө-даа черлеринде негр-лерин өдүрүп база күчүлөп турар дугайын олар чугаалааннар.

Совет журналисти хостаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Известия» союунуң корреспондентини Н. П. Хохловту март 15-те Хосталдан хостат үндүргөн деп, Ассошиейтед Пресс агентстваның корреспондент-ини Леопольд-Вильямс дыңнады турар. Бүүдү чартык айыны мурнууда Леопольд-Вильямс совет журна-листи кантиг-даа барымдаа чокка кара бажыңче кирип оттаан. Совет журналиске удуз «бүүрүлгүлүүш-кыны» күзүлдеп кылырын ор-адашкан. Ыңчалда-даа Леопольд-Вильямс эрге-чатыргаларын ону кылдыр дээр бот ораажымшыкыны бүү-рүп дүшкөк.

Делегейниң хей-ниитиниң ый-ышкынына таварышкан эрге-ча-гыргалар Н. П. Хохловту хостат үн-дүрер жузрга аргажоктуң кырында таварышкан.

АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНИНГ ХУРАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 15-те Айыыл чок чоруктуң Чөвүлели чаа африк күүзе, Дөңгөзүл — 4000 дөңгөзүл метр миль. Гамбия барык дээр чок чылдарда Великбритания-ның колониизм турган. Хуралга чүве чугаалаан Англияның төлөөлекчиси Роджер Джерлинг Гамбия-биле Анг-лианың чүрүлде болгаш амыктыг харылааларының дугайын чугаа-лаан. Ыңчалда-даа колониалторлар-нын ол бүүрү «чаагай чорутуун» соон-да хамаарышпас болган Гамбия адым чурт болур дээрин Джерлинг бил-гелен. Чурттуң экономиказы чүтлө кө-дээ амыл-агынын чаныс азырын-га — дашкаар үндүрер чүдүлүн 90 хуузу болуп турар чер тооруун бүү-рүлгө үндөйлөтүнгөн дээрин ол чугаалаан. Хамаарышпас чаа күрүне бодунуң экономиказының үндөйлө-нерин тургузарына улуг бергелерге таваржыр деп, англи төлөз чугаа-лаан.

Хуралга Иорданияны, Чаан Сөөгү Эритрийн, АКШ-тын, Францияны болгаш өскө-даа чурттарың төлөз-

лекчилерин база саан берген. СССР-ниң КНО-ла доктаамал төлөөлекчи-ни Н. Т. Федоренко-нуң меделгээни бол-за, Айыыл чок чоруктуң Чөвүлели Кол Ассамблеяны XIX сессиязының сонгааны чаа составы-биле бир-ле ду-гарында чыгып турар. Кол Ассам-блеяны доктаамал эвес кежигүнери болган Иорданияны, Уругвайны болгаш Голландияны төлөөлекчилерин Айыыл чок чоруктуң Чөвү-лелин столуңда көстүп келгенине ол байыр чедирген. Чөвүлелиниң амыг составында Чөөн Европаның соци-алист чурттарына эрге бүүрүгэр ха-маарыш турар олутту Майайының дүрүм чок өзү-биле эжелээниң хан-ны хараадашыны совет төлөөлекчи-моон-биле кады илеретпээн. Амыг хевир-биле Малайзия Мурнуу-Чөөн Азияда неоконилизминг политиканың төртүндүлүшү болуп турар умур-дугайында ону бодуңуң болбас учурдуг турган деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан. Чаа африк күрүне — Гам-бияны төртүтүнгөни совет кижилер сагыш-сеткилин ханымданган байыр чедирген, бодунуң хамаарыш-пас чоруну бижылар талазы-биле чедикшилерин амык күрүнеге кү-лөп турар деп, Н. Т. Федоренко чугаа-лаан. Делегей организациелериниң ке-жигүнери Гамбияны күзөп алдыр дугайында сагалы СССР-ниң тө-лөөлекчин дөңгөз. КНО-нуң кежигү-нүчү Гамбияны күзөп алырын Кол Ассамблеяга сүмөлөөн резолю-цияны Айыыл чок чоруктуң Чөвү-лели бир үн-биле күзөп алган.

Агрессчилер хиткеп турар

ХАНОН. ВДР-же шериг бажым-шык» деп ааар чүдүл күштелдир-ериниң кем-бүүрүлгү планнарын амылдалга ботандырганы америк дайынчыларга эгелер турар. Март-тын 15-те ук черин-биле 14 шик-турда, 100 амыг америк самолёттар Нге-Ам мөжүге халдаашкыны кыл-ган. Нге-Ам деп черин калың-дош-кун атаклаашкына таварыштырган.

Халдаашкыга АКШ-тын шериг-далай болгаш шериг-агаар күштери-ни составында чүтлө америк само-

лёттар киришкен. Агаар дээрбелдир-ерин деген демиселдерин адым-боолал 150 килограмм оюн-о болбаларын оокан. Болбалаашкыга болгаш боо-лаашкыга таварышкан районнарга материалдыг когаралды чедирген. Хамааты чурттаачыларын аразында олген, балыктаткан кижилер бар.

Ам-лаа четче эвес баштайгы ме-дээлдер-биле алды. Вьетнамны удузчу армиязының денгич кекетери үш америк самолётту дүжүр аткан. (СЭТА).

Түңнелдерниң дугайын илеткеп турарлар

ВАШИНГТОН (СЭТА). Презид-ент Джонсон ак бажыңга камгалал министрин Макнамара-биле болгаш штабтар начальниктериниң комитети-ниң кежигүнери-биле ийн шак дү-гузүлде чөвүлөжиг келген. Вьетнам Демократия Республикасының деис-кээрине 100 амыг америк самолёт-тарың халдаашкыны түңнелдериниң дугайын штабтар начальниктериниң комитетиниң дараагы генерал Уикер президентке илеткээн.

«АКШ-тын чааза ВДР-ге удуз бо-лунуң чексизтик агрессияны калбар-тырынын талазынче база бир бажым-шык кылган. Чаа халдаашкының үе-зынде америк самолёттар ВДР-ни деискээрине дыка ханымал кирген болгаш Ханойну мурнуу чүдүлде 100 мильде туруп турар черлерин бот-

балаан. Камгалал министрин Макна-мара президент-биле ужурашканы-нын соонда, «бомбалаашкыны дыка че-дикшииниң болган» деп мактанган.

АКШ-тын армиязының штаб на-чалыгын Гарольд Джонсон Мурнуу Вьетнамдан мырнай чаа ээл келген, бодунуң аян-чорутуун түңнелдер-ини дугайын президентке илеткээн. Муну аян-чорутуунуң түңнелдине Мурнуу Вьетнаме шериг чепсээ, мылангын шериглерин дүрген октаары-ның херекселерин чорудары көвү-дээр апар деп манай тур мен дээр-ин ол корреспонденттерге медел-гээн. Шериг хандырылганы кылды турар немелде шериглерин Мурнуу Вьетнаме чорудар чааваз боор деп, Гарольд Джонсон чугаалаан.

Тыва автоэргелелдин Кызылда автошколазынга

Үшкү класстың чолаачы-ларынын курууу эгелээр. Апаа өөрөйр күзөлдиглер-ниң кээп өөрөйрин чарлап тур.

Школаның адреси: Кы-зыл, Шевченко куудумчуу, бажың № 113 «а».

ДИРЕКЦИЯ.

Кызылдың № 2 школазының доозукчулары-биле найыралдыг ужуражыкка келжээни бө чылдың март 20-де келжээниң чеди шак-та болур. Апаа школаны мурнуудагы доозукчуларын келирин ди-рекция чапал, дыңнадып тур.

Агаар бойдус

Бөгүн республикага бүүдү чок, он-за өскөрлишкни болбас хүн болур. Хаттын күжү кошкак. Агаарың температурасы — далай черлерге 4 градус чылг, 1 градус соок, өскө артактарына 4—9 градус соок. Кызылда база-ла онза өскөрлишкни чок хүн болур. Хаттын күжү кошкак. Агаарың температурасы 4—6 градус соок болур.